

Gerard Walschap: Zuster Virgilia

Literatuur als spiegel: eene 'oude' Vlaamse rooms-katholieke schrijver over geloof

Ongetwijfeld hebben we met *Zuster Virgilia* van Gerard Walschap een boek in handen dat uitstijgt boven het gemiddelde. Het boek is in 1951 uitgekomen en het is in 1979 opgenomen in de serie Bibliotheek der Nederlandse letteren, een serie waarin boeken opgenomen werden die aandacht waard zijn. De vraag die ik me gesteld heb is: is deze roman vanwege de inhoud een spiegel voor protestanten? En zo ja, waarin dan?

Waar gaat het over?

Zuster Virgilia is de kloosternaam van Alberta van Calcken. Haar moeder is al vroeg overleden en als oudste dochter krijgt ze van haar vader de zware verantwoordelijkheid voor de vier andere kinderen en haar vader te zorgen. Heeft hij eigenlijk wel begrepen welke last hij op haar schouders legt?

Na het huwelijk van broer Robert verlaat ze het ouderlijk huis en gaat naar het klooster. Als novice trekt ze de aandacht van haar leermeesteres. Ze is geliefd bij alle andere novicen. Ze wordt non en krijgt een bijzondere taak: samen met zuster Olga moet ze gaan lesgeven in Sint-Jozef, een plaats waar weinig eer te behalen is voor katholieken. Er zijn veel socialisten actief en de kerk floreert er niet. Dat wordt anders als Virgilia de harten van de mensen verovert en vooral nadat ze een voorspelling heeft gedaan over een 'dood' kind.

Virgilia krijgt ms en sterft op Onze-Lieve-Vrouwe-Lichtmis.

Geloof in onderzoek

Over deze interessante roman zal ik geen opmerkingen maken met betrekking tot stijl. Veel zinnen zijn bijvoorbeeld niet af, waardoor ze voor meer uitleg vatbaar zijn. Ook richt ik me niet op de opbouw van de roman. Diverse vormen neemt Walschap op in zijn roman, waaronder hoofdstukken met brieven. Mij interesseert vooral hoe het geloof in deze katholieke roman gezien wordt. In Nederlandse romans wordt vooral vanaf de jaren '60 heel kritisch vooral over het protestantse geloof geschreven. De namen van Wolkers en 't Hart zijn erg bekend geworden. Ruim een decennium eerder is Walschap met deze roman op de markt gekomen.

Literatuur een spiegel. Herkennen protestanten uit de 21e eeuw iets van beschrijving van kerk en geloof in de jaren vijftig van de vorige eeuw? Nadrukkelijk zij gezegd, dat er in *Zuster Virgilia* geen hagiograaf aan het woord komt, maar een romancier!

Bevestiging: Herman

Moeder Olivine is vroeg gestorven. Haar hoop was dat twee van haar kinderen de missie zouden ingaan: Robert en Herman. Haar verwachting gaat maar voor een deel in vervulling. Herman, het jongetje dat zo weemoedig kon kijken en het schreien nabij was, bezoekt inderdaad het seminarie en kiest voor een strenge richting in de katholieke kerk. Hij wordt jezuïet.

En ik word jezuïet, zegt Herman, dat zijn de beste priesters en de veelzijdigste, die doen missie, onderwijs, predicatie, alles. Die eisen de strengste gehoorzaamheid en omdat ik dat het minst kan word ik jezuïet.

Verschillende keren presenteert hij zichzelf in de roman. Hij vertelt zijn zus Alberta wat er in het klooster gebeurt met je. Alles verandert er. Ook zijn visie op zijn zus is gewijzigd. Wat voor hem vroeger vanzelfsprekend was, namelijk dat zij altijd voor hem klaarstond, heeft hij nu als iets bijzonders leren zien. Hijzelf heeft in het klooster nederigheid, gediensigheid,

zelfbeheersing en versterving geleerd, maar zijn zus Alberta heeft dat allemaal al beoefend buiten het klooster. Hij vraagt haar vergiffenis en valt zelfs voor haar op de knieën. Later schrijft Herman een brief aan zijn broer Robert. Deze heeft hem gevraagd hoe Herman denkt over hun zus Alberta. De brief van Herman vindt Robert belerend. Gelovigen slaan altijd een belerende toon aan en ze dringen iets op waar niet iedereen belangstelling voor heeft. Bovendien zeggen ze steeds dat ze de waarheid spreken, wat niet nodig zou zijn als ze rondborstig waren, volgens Robert. Herman wil niets liever dan een herstelde verhouding en die krijgt hij, wat hem doet schreien als een kind. In een brief aan het eind van het boek blijkt hij zijn lesje geleerd te hebben. Hij schrijft het er zelfs bij dat hij niet wil bekeren, wat hij trouwens ook niet kan, erkent hij. De reactie van broer Robert is nu veel vriendelijker. Na de dood van Alberta zit de familie bijeen. Allen laten op hun eigen manier blijken hoe ze haar dood verwerken. Het slot van de roman is veelzeggend:

Herman zit met de handen in de mouwen en de ogen neergeslagen, een beeld van rust. In zijn ziel stormt het. Hij roept om zijn moeder, hij bidt tot zijn heilige zuster. Het onbegrip, de onwil van de wereld verpletteren hem. In het klooster voelt hij zich soms sterk genoeg om ze te bekeren, nu is hij volslagen machteloos. Zijn zuster is een heilige en haar eigen ooms, haar meest geliefde broer zien en geloven niet. Het gaat zijn verstand te boven, het breekt, vermorzelt en maalt zijn gemoed. De zondige ongelovige wereld, die rond zijn klooster bruist als een donkere stinkende zee, heeft reeds veel meer veroverd dan hij vermoedde. Robert, oom Witten en Mark, zijn schoonbroer, zijn er in ondergegaan, oom Steven spelevaart er op, Miel zwijgt uit lafheid en zijn bloedeigen verafgode vader heeft peiselijk zijn pijp gerookt bij een interessant gesprek. Uit de afgrond van zijn nietigheid, afgezonderd op zijn klip van waarheid, roept hij Alberta ter hulp om te doen wat hij niet kan.

Herman, de felste katholiek, jezuïet, ontwikkelt zich tot een zwijgend mens in een wereld van ongelof. Herkenbaar. Ook orthodoxe protestanten kunnen menen nog heel wat te zeggen te hebben. Binnen de muren van de kerk zal dat zo zijn, maar ligt het daarbuiten vaak niet heel anders?

Heiligheid: Alberta

De oudste dochter van Simon van Calcken, Alberta, trekt het klooster. Ze wil heilig worden. Tijdens haar leven thuis vertoonde ze al trekken van een zeer toegewijd meisje. Lees het begin van de roman:

De eerste van allemaal wakker zijn, opstaan, een kruisje slaan, wat kleren aanschieten en naar beneden al biddend: Mijn God, ik draag U op al de werken van deze dag tot Uw meerdere eer en glorie. Hout kappen, vuur maken, kolen halen, water opzetten, melk warmen, twee eieren met suiker roeren in een tas, er melk bijgieten en ze aan moeders bed brengen.

Dit toegewijde leven zit haar als het ware in de genen. Wel ervaart ze blijdschap als het gewaardeerd wordt, maar ze gaat er niet prat op. Ze licht de familieleden een voor een in over haar plan non te worden en maakt haar keuze.

Het moet de strengste orde niet zijn, want dat is nogal pretentius voor een meisje als zij. Het moet het schoonste kleed niet zijn, want men doet het juist om de ijdelheid af te leggen. Het moet de zachtste orde niet zijn, want als men het doet moet men het goed doen. Zo iets tussenin had ik gedacht, zegt Alberta.

De doorslag geeft pa met zijn heel nuchtere opmerking: kies niet een klooster te ver weg, want dan zien we je nooit meer. Dat vereenvoudigt voor haar de keuze zeer.

Literatuur een spiegel. In hoeverre kiezen wij de kerk naar onze smaak?

Haar leermeesteres, de novicenmeesteres, komt haar voor als een heilige. Ook de

leermeesteres onderkent dat novice Alberta niet alledaags is. Toch spreekt ze haar geregeld ernstig aan.

Nu was de ingetogenheid mij eens heel de dag gelukt, zegt Alberta en tijdens het avondgebed zag ik in dat alles mis was Heel de dag had ik gedacht, kijk niet op, denk aan de ingetogenheid, maar aan Jezus had ik niet gedacht. Ik was toch zo moedeloos. Ik kan dat niet, dacht ik, ik heb 27 jaar op de boerenbuiten geleefd, ik kan dat niet meer leren. Lieve Jezus, ik zal maar doen gelijk thuis en vrij en blij rondkijken. En ik deed het en ik was zo gelukkig dat ik in de kapel begon te lachen en mijn twee handen aan de mond moest houden om niet te schateren. (...) We kunnen ons niet meer inhouden, we lachen van geluk, we lachen van liefde tot U.

Natuurlijk levert dit gedrag haar een ernstige berisping op.

De berispingen nemen in kracht toe. Op een onverwachts moment - dat alleen al is spraakmakend - moet ze bij de novicenmeesteres verschijnen die haar niet mis te verstaan de waarheid zegt.

U hebt tegenwoordig veel plezier, zuster, ik hoor u in de recreatie lachen tot op mijn kamer en u hebt succes bij de andere novicen. (...) Ik vind u weinig sympathiek. (...) Ik zal in geweten mijn uiterste best doen om mijn natuurlijke afkeer te overwinnen, goed en rechtvaardig te zijn en mijn antipathie niet te laten meespreken in de strengheid waaraan ik u moet onderwerpen om van u een kloosterlinge te maken, die we met een gerust hart kunnen toelaten tot de plechtige geloften. (...) U kunt in de ogen van de anderen de beste novice zijn, voor mij zijt u het kruis van dit noviciaat, nu weet u het.

Natuurlijk is Alberta na zulke mededelingen 'vermorzeld'.

Literatuur een spiegel: worden jonggelovigen in de gereformeerde gezindte anders behandeld? Of lijkt dat ook meer honds dan heilig? En waartoe? Om nederigheid te laten leren, wordt soms aangevoerd. Alsof de Meester daarin niet onderwees. Soms wordt gezegd dat men zelf ook zo behandeld is...

Om toch heilig te worden gebruikt Alberta haar eigen hulpmiddelen. Deze herinneren aan wat eeuwenlang door asceten beoefend is: zichzelf geselen, moeilijk lopen door steentjes in de schoenen te doen, eten smakeloos maken etc.

Daarna volgt wat Alberta echt heilig maakt. Ze heeft het zelf amper in de gaten, maar ervaart het zogenaamd doorlopende gebed, ze doet aan bilocatie, wat inhoudt dat ze ergens is maar tegelijk verblijft bij het altaar en ze doet voorspellingen. Ze weet dat de pa van haar metgezellin overleden is, terwijl deze dat pas later hoort. Ze noemt de dag waarop een simpele jongen zal overlijden: op Maria Lichtmis. En ze laat de jongen ook weten dat ze bekend is met zijn neiging tot het plegen van zelfmoord. Haar broer Robert voorzegt ze zijn toekomst en als toppunt van alles is er de voorzegging dat het kind van Neyts, dat aangereden wordt en voor dood opgeraapt wordt, de vierde dag de ogen zal opslaan. En alles komt uit zoals Alberta gezegd heeft.

Interessant is de reactie van de kerkelijke overheid. Haar directeur weet er niet goed raad mee en hij verbiedt haar deze zaken te beoefenen. Alberta komt in tweestrijd: ze ziet haar kerkelijke overheid als door God gegeven, maar tegelijk 'overkomt' het haar. Hoe moet ze er dus mee omgaan?

Literatuur een spiegel: niet de bijzondere zaken maken iemand tot kind van God, maar in hoeverre kunnen predikanten geestelijk leiding geven aan zielen die meer ervaren hebben dan zichzelf? Levert dat ook jaloezie op en/of verwijten?

Ongeloof: Robert

Hoewel moeder Olivine ook Robert in dienst van de kerk had willen zien, is die verwachting niet uitgekomen. Robert heeft een opvliegend karakter. Dat blijkt al als hij nog kind is. Toch heeft hij een tijd missionaris willen worden, maar op het seminarie is al het idealisme gebroken.

Daar hoort men niets dan banale dressage, daar hoort men niets dan flauwe zever. Daar worden wij gewoon gedruild tot strijders voor de katholieke partij en de rest kan hun niet schelen. Ik geloof aan God noch gebod en volgend jaar, blijf ik thuis. Ik zal doen gelijk iedereen, naar de mis gaan enzovoort, maar ik laat mij niets meer wijsmaken, 't is allemaal komedie en politiek.

Robert heeft het idee dat zijn Alberta hem ontnomen is. Dat onder andere verklaart zijn spot. Hij vraagt of Alberta zich geselen moet. Wat ze doen met het afgesneden haar. Of er baden zijn en of de nonnen daar gekleed ingaan.

Ook het feit dat Alberta celibatair leven moet, bevalt hem niet.

Als een onnatuurlijk leven beter is dan leven zoals God het volgens onze lichamelijke conditie zeer manifest wil, waarom dan niet uit liefde tot God op de handen lopen, eten en schrijven met de voeten, zich blinddoeken en de oren dichtstoppen met stopverf? (...) Ik wacht nog tot vader dood is, zegt Rob plots, bruusk, en dan zet ik geen voet meer in de kerk en voed mijn kinderen op tot heidenen. (...) Ah, zegt hij, ge denkt dat ik het niet meen. Hewel in twee woorden, Bert, hel en hemel bestaan niet, God bestaat niet. Ik zeg u dat dit absoluut waar is. Luister goed, het is waar, het is absoluut waar.

Robert doet een klemmend pleidooi op zijn zus om het klooster te verlaten. Het heeft volgens hem immers geen zin een God te dienen die niet bestaat. Maar als Alberta geheel vrijwillig leven wil zoals ze nu doet, als ze daarin haar geluk vindt, zal hij haar niet dwarsbomen. Hij doet nog een poging, nu via oom Steven die inspecteur bij het onderwijs is. Deze schrijft een brief waarin hij vooral de diversiteit van meningen toelicht. Mensen zijn verschillend en dat blijkt ook in geloofszaken. Dwang werkt niet.

De opmerkingen die oom Steven in de brief maakt, sluiten niet aan bij het getuigenis dat de novicenmeesteres van hem geeft. Zij noemt hem een zeer verstandig, ontwikkeld en hoogstaand christen, maar de lezer weet inmiddels beter.

Als Robert verneemt dat Alberta nogal 'succes' heeft, schrijft hij zijn broer Herman. In die brief laat hij overduidelijk horen dat hij het niet vertrouwt. Alberta zou een heilige zijn... dat wordt straks uitgebuit door de clerus, let maar op. Men maakt misbruik van Alberta! Herman weet hem wat gerust te stellen, maar Robert maakt de som op. De anderen hebben hem verloren nu hij ongelovig is geworden, maar hij is alle anderen kwijtgeraakt, overigens op Alberta na.

Wel wordt Robert milder tegenover zijn familie, maar hij blijft op zijn hoede. Als men na de dood van Alberta spreekt over buitengewone heiligheid die in het licht gezet moet worden, reageert hij als gestoken. Zijn hele houding tekent verzet. Hij wil dat niet.

Het celibaat is geen ideaal dat bewondering of aanbeveling verdient. Van de morgen tot de avond bestuderen hoe men zichzelf kan pijnigen en te kort doen en denken dat het God plezier doet en hem mild stemt tegenover anderen, dat is God beledigen, dat is hem te zien gelijk een wild beest dat de mensen niet opeet zolang men zichzelf stuk voor stuk laat verscheuren.

Het wonderlijke is dat zijn stevige uithaal niet weersproken wordt. De clerus zwijgt, verwacht een correctie van vader, maar die blijft uit.

Literatuur een spiegel. Wat zit Robert zo dwars? Kennelijk struikelt hij over het gedrag van

mensen, vooral van de clerus. De lasten die opgelegd worden, zijn te zwaar om te dragen. Hij wil het zijn geliefde zus niet (zien) aandoen. Zijn predikanten, ouderlingen en diakenen lichtende voorbeelden, niet van de kerk maar van waar geloof in God? Of zijn ook zij er (soms) de oorzaak van dat mensen afhaken?

Een ander aspect is het meelopersgedrag. Eerst vertoont Robert dat, maar later verwerpt hij deze hypocrisie. Hoeveel meelopers zijn er in de gereformeerde gezindte te vinden? Sterker nog: weet ik zeker dat ik er geen ben?

Een laatste vraag: hoe gaan wij om met jongeren en ouderen die vertrokken zijn? Zijn we zo recht in de leer dat we hen de toegang tot het (ouderlijk) huis ontzeggen? Zou dat een wijs besluit zijn?

Drie reacties op geloof: streng kerkelijk zijn zoals Herman, heilig willen worden zoals Alberta en ongelovig worden zoals Robert. Literatuur als spiegel. Staat uw keuze erbij?

L.F. Kosten, Kapelle-Biezelinge